

que és evasiva.

Detallem ara, per ordre geogràfic, les variants oïdes personalment, o tretes de fonts segures i localitzades. Marxant per les muntanyes des de Morella pel Penyalgosa fins a Lluçena, i fent parlar la gent dels masos i masets, ho sentia pertot amb *e* oberta («però, *çé!* no veu ---?», 1935), generalment amb una *ç* molt oberta, de vegades tant, que era més aviat *ä*. A Portell, 1961, en notar un acte abusiu, indignadament, *çé!*, quasi amenaçador (com un anglès hauria dit «shocking!»).¹⁰ A la PnaCast., almenys en l'estil més rústic, *çi*, sigui mer vocatiu: «com li dien, *çi?*» Benicàssim (1961), o exclamació de desfogament esperançador: «—Hui és dia de tirar el resto. —I demà què minjarem? —*Xi*, demà Déu provirà», Borràs Jarque (BSCC xiv, 90).¹⁵ Més al Sud es torna a obrir, tant que a Fondeguilla és positivament *çá!* (1961).

A l'Horta i a la capital, *çé*, incloent-hi el parlar tan conservador de la gent de l'Albufera: «hui no poguérem eixir: quina mestralà, *çé!*». Si fa no fa, s'estén així, SO., fins al Xúquer. Però ja a bastants pobles de la Ribera Alta sento *çé*, i molt marcadament a Sumacàrker, si bé d'altra banda a Càrker vaig oir *çé* (influència de la capital, en aquest poble més accessible?). És ben sabut que amb oberta es pronuncia dellà Xúquer: de manera que MGadea, tot i respectuós amb el valencià central (i a l'últim totalment adaptat a la vida de la capital) insisteix pertot a posar-li *è* oberta; i en el títol i prefaci (p. III), «Tipos y modismes de la Terra del Gè» (amb la vergonyosa grafia apitxada), aquest nom fa de pseudònim del seu País. Cap a Llevant, això arriba fins a mar, per la Vallidigna (*çé*, Barx, 1962) i enllà.

A l'extrem Sud hi ha com una bifurcació: d'una banda es tanca (*çi!*, Mutxamel, 1963); però també s'hi obre en *çá*: tots dos en les *Canyissaes*, on aquest és molt freqüent i em sembla observar que hi té un matis més desaprovador; i aquell, més plaent: «*chi*, quin terreno! Astò és esca; no arreplegues un cabàs de segaïsa!»; «*Vam* està raonan, y per ell no ha-hi novetat. —Però li vas explicà la cosa? —*Chi*, sí! En es mateixes paraules que m'u vas di tu!» (pp. 103, 7). Però d'altra banda: «*Cha*, Salvaó, pos quina bufanda llesves? que pareix un mosquero de mules! —Dexa-la: handa la fira te que aguantà»; «*Fe-te* un poc, Colau, que me ofegues... —*Cha*, pos si tots ballen més apegats...»; «*El sol* apreta de ferm; unos diuen: —*Cha*, qué caló! Y es mateixos, en ivern: —*Cha*, qué fret!»; «*C.*: Axò que toquen ara són es dotse? *E.*: Sí, senyó, y tenim pressa. *C.*: *Cha*, pos si yo me pensava qu'eren es deu!»; «—*Se* conexen tots es del camp. —*Cha*, Pascual, aquí estem tots. Has venut el vi? —*Yo* ya l'he venut» (ibid., 97, 17, 88, 117, 97; i p. 28; cf. GALIMA).

Un de més extraordinari: «Però diuen que fa cucs... —*Nyas!* Axò mos u diuen pa no comprà-mo'n: és mentira. —*Tu* sabràs mol! —*Chare!* Diu que no! Pos si fóra veritat, totes es sagales qu'en venen estarien plenes de cucs» (ib., 27); on dubto que es tracti d'una contracció amb *ara*, atesa la *-e* (més aviat cf. *xara*, variant de *XAI*).

Acabo amb el que m'escrivia J. G. M.: «Em sembla onomatopeica: hi ha variants *xe*, *xi*, segons les comarques, xurro *çò*; potser està relacionada amb el mot *xic*, que crec encerta el DCEC quan el suposa d'origen onomatopeic. Car el *xe* només és usat adreçant-se a una persona masculina —a una dona no és propi¹—; i en to molt familiar, que delata la seua equivalència originària de *xic*, i sempre en to de cridar-la; per això el seu ús en la llengua escrita només és possible de trobar-lo en el teatre; i rarament en alguns diàlegs, d'algunes narracions, quan un crida un altre; o en certes frases anàlogues: *Xè*, això *no*» (1956). Acaba repudiant com a no usat entre valencians aquell pseudònim de *La Terra del Xè*.

La teoria de la provenença de *xic* 'petit' és més argumentable que les altres que s'han exposat, fora de la d'Alonso-Coromines. I s'hi pot al·legar en suport el que ja deia jo en el DCEC. Amb paper semblant s'usa *xeic* a Tortosa (BDC III, 113; cf. BDC IX, 7), *çéik* a Gandesa (BDLC IV, 22; Amades, *Excursions* III, 191) i Rib. d'Ebre (*xeic* 'mot per cridar algú', Bladé, *Topon. de Benissanet*, 148); i també vaig sentir-ho a Cervera del Maestre (1961); o bé *xec*, que sembla ser el mateix (veg. a *XIC* el que en diu el *DAG*, atribuït a Vic i Val., i a Pena-roja). De tota manera, a l'argumentatiu al no ús amb dones, cal fer la reserva, que les dones bé diuen *ça* als homes a Monòver (V. supra les cites) i estic segur d'haver-ho sentit dir a dones adreçant-se a d'altres dones: ara bé llavors *xica*, fem., no s'hauria pogut reduir a *xè* ni res de semblant; la raó de la «impropietat» que hi troba Giner està simplement en el tracte galant que l'home educat ha de reservar a la dona.

Que les variants *xec* i *xeic* siguin modificacions de *xic* és sostenible, tot i poc convincent; i que ho siguin *ça* i *çare* ja és del tot inversemblant. De tota manera es pot admetre que un ús un poc alterat de *xic* (a la manera dels citats) se sumés amb l'altre origen ajudant a la conversió de *çe* en *çé*.

Encara més rebutjo la idea que *çe* pogués resultar d'una alteració de *tia/tio*, emprats com a introductors d'un nom propi: algun cop hi he sentit *çi*-pronunciat quasi com *çi*. A Gaianes (1963), demanant repetició del nom, digueren La Fonteta de la Tia Quica, però primer havia sentit en pronúncia ràpida «Fonteta la *çekika*» (1963). Conjecturariem si *Tia Pepa!* s'hauria canviat en *Çç Pèpa!* Però descarto que aquesta sigui la base (quasi ni amb caràcter cooperador), car amb el masculí *tio* ja no hi hauria cap probabilitat fonètica.

Per damunt de tot, és d'una versemblança indefugible que l'origen ha de ser paral·lel amb el *che* del Rio de la Plata. I això sol ja obligaria a rebutjar aquelles explicacions. En canvi notem la semblança considerable que tenen amb l'ús del modern *xe* i del ríoplant. *che*, molts usos del *ce* antic, que ja es documenta c. 1470 en les *Coplas del Provincial*, v. 92 (RHisp. v, 262): sovint és molt més que un mer 'ei' per obligar algú a oir;² p. ex. pot ser, com tan sovint el *xe* valencià, interjecció de protesta, o sorpresa alarmada: «*CE!* LESTINA: Albricias!, Elicia, Sempronio, Sempronio!